

ЦЕРКОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ МИТРОПОЛИТА ФЕОФІЛА (БУЛДОВСЬКОГО) (НА МАТЕРІАЛАХ ГАЛУЗЕВОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ СБУ)

Федчук Олександр, протоієрей

кандидат історичних наук, проректор з наукової роботи Волинської духовної семінарії Української Православної Церкви, м. Луцьк

E-mail: ol_fedchuk@ukr.net

Статтю присвячено аналізу життя та діяльності організатора й лідера «Лубенського розколу» митрополита Феофіла (Булдовського), котрий розпочав своє священницьке служіння у 1886 р. Автором показано, що ще в 1917 р. Булдовський став одним із провідників українського національного руху серед православного духовенства Полтавської єпархії. Ставши в 1923 р. архієреєм, Феофіл не змінив своїх переконань, прагнучи автокефалії Православної Церкви в Україні. В дослідженні розкриваються причини відмови Булдовського від підтримки Української Автокефальної Православної Церкви й утворення ним власної церковної організації, яку назвав «Братським об'єднанням парафій Української Православної Автокефальної Церкви». На основі збережених у кримінальній справі свідчень самого церковного діяча з'ясовано розвиток Лубенського розколу в східних регіонах України, а також показано реакцію Московської патріархії на діяльність цього угруповання. Акцентовано увагу на причинах припинення архієреєм церковної роботи наприкінці 1930-х рр. й описано намагання відновити ним церковне життя під час німецької окупації України. На підставі показів митрополита Феофіла доведено, що протягом 1942 – 1943 рр. він прагнув очолити Українську Автокефальну Православну Церкву, вважаючи себе найбільш гідною для цього особистістю, й мав натягнуті взаємини з її адміністратором митрополитом Полікарпом (Сікорським), котрий наділив Феофіла титулом митрополита Лівобережної України. Значну увагу приділено контактам архієрея з німецькою окупаційною владою. На закінчення розкрито намагання Булдовського після повернення у Східну Україну радянської влади в надії на затвердження на Харківській кафедрі налагодити контакти з Московською патріархією й з'ясовано обставини його арешту НКДБ та смерті в тюрмі під час слідства.

Ключові слова: митрополит Феофіл (Булдовський), митрополит Полікарп (Сікорський), «Лубенський розкол», Полтавська єпархія, Харківська єпархія, Українська Автокефальна Православна Церква, Московська патріархія.

Постановка проблеми. Церковне життя на території України під час німецької окупації було позначене паралельним існуванням кількох православних юрисдикцій. Одну з них відразу після окупації німцями Харківщини очолив Феофіл (Булдовський), котрий ще у 1920-х рр. організував так званий «Лубенський розкол», а після більшовицьких репресій другої половини 1930-х рр. залишив церковну роботу. В 1941 р. на пропозицію окупаційної влади саме він став відроджувати релігійне життя на Харківщині. В 1942 р. Булдовський декларував об'єднання з «полікарпівською» Українською Автокефальною Православною Церквою, після чого почав деякі свої дії узгоджувати з Полікарпом (Сікорським), хоча саме себе вважав найбільш відповідною фігурою для очолення УАПЦ.

Історіографія питання. Спробу історіографічного осмислення постаті митрополита Феофіла (Булдовського) зробила А. Киридон. Дослідниця відзначила понад вісімдесят праць, в яких йдеться про митрополита Феофіла, однак у більшості з них Булдовський розглядався лише як один із учасників церковного життя в Україні у 1920-х – 1940-х рр. [Киридон, 2017]. Серед іншого виділяється колективна праця, впорядкована О. Резніченко [Українська..., 2011], а також невеликі дослідження В. Пашенка та Ю. Волошина [Волошин Ю, Пашенко В., 1998; Пашенко В., 2004]. Слід виокремити й

фундаментальну працю митрополита Феодосія (Процюка) [Феодосій, 2004], де особистість митрополита Феофіла проаналізована більше. Однак, із перелічених авторів, лише один дослідник згаданої колективної монографії В. Приходченко у своєму дослідженні [Українська..., 2001, с. 31–52] використав кримінальну справу на митрополита Феофіла, що зберігалася в архіві Харківського управління СБУ, а нині – в Галузевому державному архіву СБУ [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766].

Мета. В даній статті на основі аналізу архівно-слідчої справи Булдовського з ГДА СБУ та інших матеріалів робиться спроба відтворити життєвий шлях цього церковного діяча.

Виклад основного матеріалу. Митрополит Феофіл (Булдовський) народився 23 липня / 5 серпня 1865 р. в сім'ї священника села Василівка Хорольського повіту Полтавської губернії отця Івана (помер у 1905 р.) та його дружини Олександри (померла у 1897 р.). Свою освіту Феофіл розпочав у Лубенському духовному училищі, на підготовче відділення якого батьки віддали хлопчика у 1875 р. У 1880 р. Булдовський завершив навчання в училищі й перейшов у Полтавську духовну семінарію. У 1886 р. закінчивши семінарію за першим розрядом [Разрядный список, 1886, с. 461], він був призначений учителем народної школи у рідному селі, де пропрацював один рік. У тому ж 1886 р. Феофіл Іванович одружився на донці місцевого

лікаря Олександрі Срофіївні Яременко, котра мала з чоловіком однаковий вік. В березні 1887 р. жінка народила первістка – сина Олександра.

15 серпня 1887 р. єпископом Полтавським і Переяславським Іларіоном (Юшеновим) Феофіла Булдовського рукопокладено в сан священника до Миколаївської церкви містечка Маячки Кобеляцького повіту. Тут народилися ще троє дітей Булдовських – Віталій (1889), Олексій (1891) та Олена (1892) [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 6]. За чотирнадцять років перебування на парафії, за словами самого Булдовського, було відкрито церковно-парафіяльну школу у Маячках та школу грамоти у приписному селі Водолага. При парафіяльній школі священник проводив народні читання з використанням популярних тоді «туманних картинок та чарівного ліхтаря», працювали читальня, бібліотека, чайна. На парафії відкрите церковно-просвітницьке братство, побудовано два житлових будинки для причту [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 14]. «Я був покликаний доглядати за релігійним вихованням дітей заможних панів Лук'янових-Авінових, де користувався чудовою, величезною бібліотекою, що дало мені можливість поширити свою загальну освіту», – через багато років згадуватиме Булдовський [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 137].

Активна пастирська діяльність отця Феофіла не залишилася непоміченою єпархіальним керівництвом, тож у 1901 р. єпископ Іларіон перевів його настоятелем кладовищенської церкви Всіх Святих у Полтаві, де Булдовський прослужив до 1922 р. Одночасно він викладав Закон Божий у різних світських навчальних закладах Полтави, дванадцять років був штатним законовчителем та інспектором класів Полтавського єпархіального жіночого училища. Отець Феофіл вступив у Полтавське єпархіальне Свято-Макаріївське братство, в якому безоплатно тривалий час завідував бібліотекою [Общее собрание, 1906, с. 1029], а згодом став і членом ради братства. Також Булдовський залучався до роботи в місіонерському комітеті, єпархіальному свічному заводі, комітеті для біженців [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 138]. Про діяльність священника свідчить й обрання його членом ради благочиння та нагородження у 1909 р. орденом святої Анни 3-го ступеню.

Як було прийнято у сім'ях дореволюційного духовенства, діти отця Феофіла теж мали стати служителями Церкви, тому вони, як і батько, навчалися у Полтавській духовній семінарії (ПДС). Однак у 1905 р., втягнувшись у студентські страйки, Олександр Булдовський був відрахований із 5-го класу ПДС. Його середній брат Віталій в цей самий час навчався у 2-му класі семінарії, а молодший брат Олексій перебував у Полтавському духовному училищі. В єпархіальному жіночому училищі тоді ж навчалася Ольга Булдовська. У 1910 р. ПДС закінчив Віталій Булдовський, а у 1914 р. – Олексій Булдовський. Обоє були серед кращих випускників на курсі. Натомість, Олександр у 1907 р. вступив на природничий відділ фізико-математичного факультету Харківського університету, який закінчив

у 1912 р. Згодом він стане відомим вченим-гідробіологом.

Революційні події 1917 р. отець Феофіл, тоді уже протоієрей, сприйняв із піднесенням. У квітні в Полтаві він став учасником урочистої панахиди за Тараса Шевченка, під час якої виголосив до народу проникливе слово українською мовою [Шевченковский праздник, 1917, с. 713]. Увійшовши до Тимчасового комітету з організації церковного з'їзду, Булдовський взяв активну участь у розробці проекту парафіяльного та єпархіального життя [Собрания..., 1917, с. 723]. Отцю Феофілу було доручено завідувати «українським відділом» реорганізованих «Полтавських єпархіальних відомостей» [О реорганизации..., 1917, с. 1252]. Наприкінці липня 1917 р. Булдовський був обраний членом Полтавського єпархіального зібрання, з-поміж учасників якого обирали делегатів на Помісний Собор 1917 р. [В окружном..., 1917, с. 1304]. На вказаних єпархіальних зборах отець Феофіл виступив з доповіддю про українізацію богослужбового життя. Доповідь протоієрея було сприйнята на соборі схвально, його учасники висловлювались за повну автокефалію Церкви в Україні. Підтримка позиції Булдовського виразилася в обранні його до складу єпархіальної церковної ради при єпископі, в якій він зайняв високу посаду заступника голови – тобто самого архієрея.

Учасником Помісного Собору РПЦ протоієрей Феофіл не став, однак у 1918 р. його обрано членом Всеукраїнського церковного собору, де виконував обов'язки секретаря. В наступному році він – голова Полтавського єпархіального управління [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 15].

У 1920 р., після остаточного зайняття Полтави більшовицькими військами, протоієрей Феофіл Булдовський був арештований. За словами священнослужителя, причиною першого арешту стала його пропозиція помолитися із ув'язненими, утримуваними в теплому храмі Полтавського монастиря. Вочевидь, того разу отець Феофіл був затриманий ненадовго, але згодом йому пред'явили звинувачення, як голові консисторії, у виділенні денікінській армії 100 000 рублів із єпархіальних коштів. Тільки через чотири місяці Булдовського, за недоведенням вини, було звільнено [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 15].

Попри проукраїнські настрої значної частини полтавського духовенства, тут переважно негативно сприйняли рішення Всеукраїнського собору духовенства і мирян 1921 р., де було утворено Українську Автокефальну Православну Церкву, члени якої без необхідної участі архієреїв «рукопоклали» в єпископській сан священників Василя Липківського та Нестора Шараєвського. Задля посилення на Полтавщині позицій канонічної Церкви місцеве духовенство з числа прихильників українізації на канонічних засадах ініціювало рукопокладення в сан єпископа протоієрея Феофіла Булдовського, котрий якраз у цей час овдовів. У 1922 р. екзарх України митрополит Михаїл (Єрмаков) дав згоду на це, і 14 січня 1923 р. в Полтавському Свято-Успенському соборі архієпископ Полтавський і

Переяславський Григорій (Лисовський) разом із вікарними єпископами Петром (Кіреєвим) та Миколаєм (Брайловським) рукопоклали Булдовського в єпископа Лубенського (сам він називав себе «Лубенським, Миргородським і Лохвицьким» [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 16]. Питання про попередній постриг Булдовського залишається дискусійним, адже свідки наречення у єпископа й самої хіротонії стверджують, що той був у протоієрейській камилавці, а не в чернечому клобуці [Багдасарова, 2003, с. 358]. Невдовзі після хіротонії єпископ Григорій передав Булдовському право керувати цілою єпархією на випадок свого звільнення. У 1924 р. архієрейські повноваження Булдовського, за його словами, були визнані радянською владою.

Залишаючись послідовним прихильником автокефалії Української Церкви, Булдовський переконував у її необхідності й свого правлячого архієпископа Григорія. Той дав благословення на поїздку в Москву делегації прибічників автокефалії разом із єпископом Феофілом. Однак на зустрічі з українцями патріарх Тихон зазначив, що він не має права одноосібно давати автокефалію, хоча й не бачить принципових заперечень. Святіший також говорив про дозвіл служити українською мовою й про організацію автономного вищого церковного органу управління в Україні. Але позиція патріарха не влаштувала єпископа Феофіла, котрий після свого повернення в Лубни припинив молитовне спілкування з архієпископом Григорієм, зійшовшись із невизнаним єпископом Павлом (Погорілком), який теж виступав проти липківців, отримавши своє свячення від російських обновленців. Разом із ним Феофіл самочинно звершив першу архієрейську хіротонію Сергія (Іваницького), називаючи себе вже «автокефальним єпископом Полтавським».

Про таку діяльність свого вікарія владики Григорія сповістив патріарха Тихона, котрий запропонував Булдовському покаятися й прибути в Москву для пояснення власних дій. Натомість, той розіслав українським архієреям та духовенству Полтавської єпархії запрошення на Всеукраїнський церковний собор, що мав відбутися в Лубнах.

На запрошення єпископа Феофіла в червні 1925 р. відгукнулося близько двохсот осіб, серед яких, не рахуючи неканонічних Погорілка та Іваницького, лише два архієреї – Золотоніський вікарій Сергій (Лабунцов) та колишній Катеринославський архієпископ Іоанникій (Соколовський). Вказані діячі звершили ще одну архієрейську хіротонію, після чого провели собор, на якому проголосили автокефалію Української Православної Церкви, яку назвали «Братське об'єднання парафій Української Православної Автокефальної Церкви». Номінальним главою організації став Погорілко, хоча реальним її керівником був Булдовський, адже більшість парафій, що пристали до неї, знаходилися в Лубенській окрузі.

Реагуючи на дії «лубенців», в РПЦ їх неодноразово закликали до покаяння, на що Булдовський та його прихильники не реагували. Тоді було підготовано проект «Постанови Собору

православних єпископів України про позбавлення сану керівників Лубенського розколу і відлучення їх від Церкви», який підписало тринадцять архієреїв, через що документ отримав назву «Постанова 13-ти». Відтак на початку 1926 р. заступник патріаршого місцєблюстителя митрополит Сергій (Страгородський) підписав постанову про позбавлення діячів «Лубенського розколу» сану та відлучення їх від Церкви. Не прийнявши це рішення, Булдовський відправився до Москви, де подав скаргу про перегляд справи, але ця апеляція адресувалася не тим, хто відлучив полтавських автокефалістів, а Тимчасовій вищій церковній раді під керівництвом архієпископа Григорія (Яцковського), котрий і сам перебував у канонічному розриві з митрополитом Сергієм [Багдасарова, 2003, с. 360].

Відомо, що на початку 1927 р. Булдовський скликав полтавське духовенство на зібрання, яке мало на меті примиритися з канонічною Церквою, заради чого було запрошено й архієпископа Григорія (Лисовського), котрий відмовився від участі. Втім, восени 1927 р. єпископ Феофіл у Москві став учасником з'їзду єпископів, учасників вищезгаданої «григорівської» орієнтації, що йшло в розріз з бажанням повернутися до канонічної Церкви. Вочевидь, причиною пошуків єднання з цією групою російських архієреїв було бажання хоча б таким чином вийти з духовної самоізоляції, тим більше, що на з'їзді передбачався розгляд омріяної Феофілом автокефалії Української Церкви.

Після цього з'їзду перейшов до «григорівців» та виїхав у Сибірськ Іоанникій (Соколовський), котрий очолював Харківську єпархію «лубенської» орієнтації. Звільнене місце поспішив зайняти сам Булдовський, котрий скликав єпископський собор, на якому був обраний головою й зведений у сан архієпископа. Харків на той час вважався столицею радянської України, тож закріплення в цьому місті було важливим для Феофіла, який у 1929 р. встиг обзавестися титулом митрополита. Керуючи Харківською єпархією, він продовжував постійно проживати в Лубнах. В 1930 р., після смерті рукопокладеного «григорівцями» Луганського митрополита Августина, місцевими адептами Булдовський був обраний управляючим ще й Луганською єпархією, але у Луганськ переїхав лише у 1931 р., а в 1937 р. перебрався у Харків [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 76].

Тим часом більшовицька влада, яка до часу дозволяла діяльність всіх православних юрисдикцій, будучи зацікавленою в роздробленості Православної Церкви, почала застосовувати репресії до розкольницьких церковних організацій, обмежуючи їх активність. В 1930-х рр. різко скоротилася кількість парафій «лубенської орієнтації». Першими зникли парафії власне на самій Лубенщині, у другій половині 1937 р. була ліквідована остання община «лубенців» на Харківщині, тому Булдовський знову переїхав у Луганськ, де служив до середини 1939 р. [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 17].

Закриття храмів супроводжувалося й репресіями духовенства. Арештовано було й сина Булдовського Олексія, котрого розстріляно восени 1937 р.

Незадовго до того за сфабрикованою на Далекому Сході справою страчено й іншого сина – Олександра. Проте до кінця свого життя Феофіл Булдовський знав тільки те, що сини арештовані й кудись вивезені. На волі залишалася лише донька, в якій теж був репресований чоловік – колишній офіцер царської армії [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 20].

Сам же митрополит, після закриття в Луганську у 1939 р. останнього підпорядкованого йому храму, знову перебрався в Харків, де проживав в якості приватної особи. Про нього нічого не було чути до окупації німцями Харкова у жовтні 1941 р. Вже через два тижні на квартиру до Булдовського прийшов його давніший сподвижник по «лубенському» розколу протоієрей Олександр Кривомаз, котрий розповів, що при новоствореній міській управі організовано релігійний відділ, перед яким німці поставили завдання з відновлення Української Автокефальної Православної Церкви у місті та області. Кривомаз повідомив, що в міській управі знають про проживання в Харкові владики, з яким бургомістр хотів би зустрітися. Тому протоієрей рекомендував негайно зареєструватися в міській управі в якості православного митрополита, взявши в свої руки церковну владу в усій Лівобережній Україні [Феодосій, 2004, с. 427].

«Перебуваючи під впливом військових успіхів німців на Україні і під Москвою, я не сумнівався в тому, що Радянський Союз потерпів воєнну поразку. В результаті такого висновку я поставив перед собою задачу зайняти керівне становище у відроджуваній Автокефальній Українській Православній Церкві, – свідчив Булдовський. – Перебуваючи старшим митрополитом в Україні, я претендував на зайняття посту митрополита Київського і всієї України» [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 18].

Заручившись підтримкою окупаційної влади, Булдовський склав відозву «До всіх вірних дітей Святої Православної Церкви в Україні», в якій висловив вдячність німецьким військам і закликав до об'єднання в Автокефальній Церкві усі православні орієнтації. Документ розповсюджувався парафіями Харківської, а пізніше – Полтавської єпархії.

У свою чергу, релігійний відділ міської управи розіслав на парафії свій циркуляр, зміст якого не сподобався Булдовському. Там йшлося, що в Україні є одна-єдина Автокефальна Церква з єдиним церковним управлінням і що в усіх парафіях богослужіння мають звершуватися українською мовою і лише за наявності десь 80% росіян богослужіння можуть проводитися слов'янською мовою з возгласами українською. Циркуляром вводилося у Харківській області загальне молитовне поминання «вождя німецького народу», «Батьківщини нашої України» й «найпочеснішого архієпископа Василя митрополита Київського і всієї України, найпочеснішого митрополита Феофіла архієпископа Харківського і Охтирського». Булдовський залишився невдоволений внесенням у форму поминання Василя (Липківського), котрий, між тим, був розстріляний ще у 1937 р. (про це не Феофіл не знав), й поминанням його самого лише в якості єпархіального архієрея. «Бачачи, що циркуляр

виходить від міської управи, а значить він узгоджений із німцями, я відкрито не протестував. Не хотів я й сваритися з крайніми націоналістами, оскільки в цей період вперто циркулювали чутки про те, що в Києві німці створили український фашистський уряд на чолі з Винниченком. Дещо пізніше, дізнавшись про негативне ставлення німців до крайніх націоналістів, я викинув із формули поминання Василя Липківського як самосвята», – казав Булдовський [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 23].

Наприкінці 1941 р. до митрополита Феофіла прибула делегація «з представників видних українських націоналістів», членів «Просвіти». Вони запропонували Булдовському положення про склад єпархіального управління, в яке мало входити три особи – один священнослужитель й два мирянина. У склад такого органу митрополит Феофіл навідріз відмовився входити, хоча прибулі наполегливо просили його не відмовлятися, бо «так потрібно в інтересах неньки України». «Моя впертість, – свідчив Булдовський, – пояснювалась ще й тим, що я побачив тенденцію українських націоналістів використати мене в своїх інтересах, що розходилося з моєю думкою налагодити відносини з німцями і за їх допомогою захопити вищу церковну владу в Україні у свої руки» [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 24]. Врешті, конфлікт вирішився компромісним рішенням ввести до єпархіального управління п'ять осіб, три з яких мали бути священнослужителями.

Згодом Булдовський переконавав слідство, що харківські націоналісти вимагали від нього негайної українізації церковного служіння, з чим він сам не погоджувався: «Моя незгода обумовлювалася наступними причинами: насильна українізація могла викликати спротив групи духовенства і мирян, а це саме посилить і дасть зростання автономній (патріаршій) церковній орієнтації, крім того у нас були відсутніми церковні книги на українській мові» [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 26].

Незбаром після утворення єпархіального управління Булдовський був викликаний у гестапо. Німецький офіцер через перекладача спершу розпитав про ставлення народу до окупантів, а потім попередив, що церква не повинна втручатися у будь-які політичні справи й проводити антинімецьку роботу. Перед митрополитом було поставлене завдання не загострювати взаємини між різними церковними орієнтаціями. За словами Феофіла, він «крім виконання постійно діючого завдання гестапо про проведення угодної німцям церковної політики серед населення і популяризації німців як визволителів українського народу від більшовиків, за завданням гестапо виступав з рядом профашистських проповідей, влаштовував моління за Гітлера й написав ряд профашистських відозв до населення» [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 28]. Зокрема, у липні 1942 р. Булдовський підписав відозви проти Московського митрополита Сергія та екзарха України митрополита Миколая. Ряд профашистських статей надруковано в газеті «Нова Україна». Серед інших дій Булдовського, що не лишилися непоміченими радянськими слідчими, можна назвати

панахиди за загиблими героями Крут та Симоном Петлюрою, участь у вітанні німецького командування з нагоди річниці початку війни, долучення до протесту на ім'я Черчилля та Рузвельта через бомбардування радянською авіацією військових об'єктів у Харкові. Водночас, архієрей переконував, що відмовився від співпраці з представником німецького Міністерства праці, бо не був прихильником відправлення української молоді у Німеччину та допомоги окупантам у влаштуванні оборонних рубежів на підступах до Харкова [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 68, 72].

Як найстарший в Україні за хіротонією архієрей автокефального спрямування, Булдовський продовжував вважати себе найдостойнішим кандидатом на посаду Київського митрополита. На початку 1942 р. він склав декларацію на ім'я рейхскомісара України Е. Коха, в якій завіряв у бажанні служити українському народу у відповідності з інтересами Німеччини й звинувачував націоналістів у тому, що вони заважають йому зайняти посаду митрополита. Декларація для Коха була передана в гестапо, однак відповіді на неї Булдовський не отримав [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 41].

Своїми свідченнями митрополит Феофіл неодноразово намагався переконати слідчих, що він не підтримував ідеї УАПЦ Полікарпа (Сікорського), адже навколо цієї Церкви були об'єднані крайні націоналісти, які не знаходили співчуття й серед німців. Втім, вочевидь головним все ж було те, що в УАПЦ не розглядали особу Булдовського як митрополита Київського і всієї України, адже 27 липня 1942 р. в Харкові митрополит Феофіл таки склав акт про своє приєднання до «полікарпівського» єпископату.

Це сталося під час зустрічі з єпископом УАПЦ Мстиславом (Скрипником), котрий спеціально прибув у Харків. Булдовський розповідав, що Скрипник «запропонував підписати акт про приєднання до адміністратора Полікарпа». На спільній нараді за участі представників місцевого духовенства ухвалили «визнати, що парафії, підпорядковані Високопреосвященнішому Владиці Феофілу на терені Харківської, Полтавської, Сумської і Курської областей, становлять складову частину Української Православної Автокефальної Церкви на чолі з Адміністратором Архієпископом Полікарпом» [Власовський, 1998, с. 229–230]. Зауважимо, що саме Мстислава (Скрипника) адміністратор УАПЦ планував призначити до Харкова для допомоги престарілому Феофілу [Власовський, 1998, с. 239].

Дещо наївний у своїх оцінках лояльності німців як до нього, так й до інших архієреїв, митрополит Феофіл наступним чином пояснював власні дії: «На невдоволенні німцями західноукраїнськими єпископами я й побудував свій розрахунок на захоплення главенства в мої руки. Моєю перевагою було позитивне до мене ставлення з боку гестапо, а всю церковну політику німців на Україні здійснювало саме гестапо. Але відповідь на мою декларацію від Коха не приходила. Вірогідно, це

пояснювалось тим, що німці розраховували ще на те, що їм вдасться повністю використати Полікарпа Сікорського. Не бажаючи залишатися в ізоляції, я був змушений змінити тактику й увійти в безпосередні зносини з Полікарпом, не залишаючи зовсім своїм планів» [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 86].

Свою приналежність до «полікарпівської» УАПЦ Булдовський підтвердив і приїздом на запланований в Луцьку церковний собор, що мав розпочатися 8 жовтня 1942 р., але був заборонений окупантами. Митрополит Феофіл з супроводжуючими прибув до Луцька лише 10 жовтня, не заставши тут інших архієреїв. «Полікарп (Сікорський) прийняв мене холодно, оскільки він вірогідно знав, що його призначення адміністратором, проведене митрополитом Варшавським Діонісієм, я вважав неканонічним... Моя розмова з митрополитом Полікарпом була натягнутою, бесіда була тільки з питання хіротонії нових єпископів для єпархій Лівобережної України», – свідчив Булдовський [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 52].

Пробувши в Луцьку два дні, митрополит повернувся у Харків. За словами Булдовського, «поїздка в Луцьк дала йому можливість краще орієнтуватися у загальноукраїнських церковних справах і переконатися, що з Полікарпом боротися важко, оскільки за його спиною стоїть весь західноукраїнський єпископат» [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 87].

Відносини між двома основними православними орієнтаціями продовжували залишатися складними, що відчувалося й у Харкові. Булдовський стверджував, що місцеві автономісти називали його «розкольником» та «неканонічним митрополитом». «З такою дискредитацією, що падала на авторитет очолюваної мною автокефальної єпархії, я боровся всіма шляхами», – казав він [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 54]. Зокрема, через гестапо та міську управу Феофіл відібрав в Автономній Церкві Благовіщенський собор. Органам місцевого самоврядування Харківської області Булдовський розіслав циркуляр, яким пропонував не допускати до церковно-проповідницької роботи священників, котрі не входили до його юрисдикції і не мали документів за його підписом. Іншим циркуляром міським бургомістрам та окружним старостам митрополит Феофіл вказував протидіяти переходу автокефальних парафій до Автономної Церкви. Священників, які бажали змінити юрисдикцію, Булдовський відсторонював і забороняв, призначаючи на парафії інших осіб. «Ці рогатки були неподоланні, – визнавав Феофіл. – Необхідно також не забувати, що місцеві органи самоуправління очолювали націоналісти, які власне вживали усіх заходів до того, щоб захищати автокефалію й не допустити в район автономістів, прихильників Московського патріархату» [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 54].

В грудні 1942 р. в харківській газеті «Нова Україна» з'явилося повідомлення про те, що «згідно акту об'єднання церков першу сесію Синоду має скликати найстарший за хіротонією Феофіл митрополит Харківський і Полтавський». Спільний

синод було намічено провести з 22 по 24 грудня, а головним питанням мала стати «боротьба з більшовизмом у Церкві, який розповсюджують Московський митрополит Сергій та колишній Київський митрополит Миколай». Булдовський стверджував, що дозвіл гестапо на проведення в Харкові синоду було отримано. Запрошення на нього він надіслав провідним автокефальним та автономним архієреям. Посланець Феофіла особисто вручив запрошення Сікорському, який, скориставшись нагодою, передав Булдовському вказівку не зволікаючи жодного дня послати у головні міста Лівобережжя (Сімферополь, Полтаву, Ніжин, Мелітополь, Суми, Маріуполь та Ворошиловград) українських єпископів-автокефалістів. Для проведення такого заходу Сікорський призначав Булдовського «митрополитом Лівобережної України» з правами адміністратора на цій території [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 56–58].

Скликаючи синод, Булдовський, вочевидь, прагнув використати чи не останній шанс очолити Церкву, про що свідчив так: «З одного боку, акт, здавалося б, давав мені перспективу і реальний шанс для перемоги у боротьбі за главенство: одна зі статей акту передбачала скликання першої сесії синоду найстарішим за хіротонією архієреєм, а я був якраз старішим серед українських єпископів. З іншого ж боку, автори Почаївського акту “забулися” внести моє ім'я в число членів синоду, таким чином питання про те, хто скликає синод, було залишене актуальним. Думаю, що це було зроблено свідомо. Я вирішив сам проявити ініціативу й скликати синод у Харкові по праву старшого архієрея» [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 88].

Однак інтуїція підвела старого архієрея, котрому окупанти все ж не дали права провести омріяний синод. Не вміючи, очевидно, мислити масштабніше, митрополит Феофіл так і залишився в тенетах своїх давнішніх бажань: «Я виніс враження, що німці все більше обмежують права Автокефальної Церкви, будучи незадоволеними її націоналістичною лінією. З іншого боку, я зрозумів, що Полікарп та його прибічники розкусили мої плани в зв'язку з проектом скликання сесії синоду в Харкові і зовсім не мають наміру приїздити до Харкова. Призначення мене митрополитом всієї Лівобережної України я сприйняв як «підсолонження пілюлі» і не більше... Це було дуже серйозним ударом по моїх планах і розрахунках» [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 89].

Було також зафіксовано декілька спроб Булдовського налагодити зв'язки з різноманітними зарубіжними церковними організаціями. [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 45–48]. Всі спроби зав'язати контакти з іноземцями митрополит Феофіл пояснював у все тій же площині особистих амбіцій: «Я розраховував, що закордонні зв'язки укріплять мої позиції у внутрішньоцерковній боротьбі та полегшать досягнення загальноукраїнського церковного главенства, оскільки укріплять мій авторитет» [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 90–91].

В лютому 1943 р. німецькі окупанти залишили Харків. Разом із ними, якщо довіряти слідчим НКДБ, планував евакуюватися на Правобережжя й

Булдовський, якого запевнили у резервуванні семи місць у потягу на Київ. Однак потяг від'їхав без нього, а інших можливостей для евакуації митрополит не мав, тому він залишився в Харкові [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 73].

16 лютого 1943 р., першого ж дня після вступу радянських військ у Харків, митрополит Феофіл біля єпархіального управління зустрів групу радянських офіцерів, запросивши їх до себе. Розповідаючи про життя в роки німецької окупації, Булдовський виправдовувався, що німці запропонували відновити церковне життя і він «не рахував зрадою Батьківщині піти служити в церкві». Тут же Феофіл скаржився на засилля націоналістів, котрі вимагали автокефалії і закликали «відірвати людей від Москви». Згадав митрополит і про виклики у гестапо, щоправда підкресливши, що він відмовлявся від співпраці з цим органом. «Гестапо поступово прижимало мене, щоб я дав підписку про співробітництво, але я не піддавався», – розповідав Булдовський, додавши, що саме німці нав'язали йому визнати підпорядкування Полікарпу (Сікорському) [Феодосій, 2004, с. 491–494].

Отже, митрополит Феофіл прагнув виставити себе перед більшовиками з позитивного боку й уникнути відповідальності за співпрацю з окупантами. Невідомо, чи радянські спецслужби в цей час вивчали діяльність Булдовського, а вже через місяць німці провели контрнаступ і знову зайняли Харків. В серпні 1943 р., напередодні остаточного відступу звідти, гітлерівці навіть не запропонували митрополиту Феофілу евакуюватися. «Я їм був уже не потрібний. Інших засобів я знову ж таки не мав, а тому в силу обставин я залишився у Харкові», – казав Булдовський [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 73]. Митрополит сподівався, що його, як стару людину, ніхто чіпати не буде, і йому вдасться виправдати свої дії обставинами часу, а дещо він зможе й приховати. Можливо, привід до заспокоєння давав Булдовському й досвід виживання під час першого зайняття Харкова більшовиками, коли енкавееєсвіці встигли арештувати тих, кого вважали причетними до співпраці з окупантами.

«Моєю неевакуацією з Харкова скористалися західноукраїнські єпископи, щоб остаточно позбавити мене будь-яких претензій на главенство в українській автокефалії. Під час другої евакуації Харкова влітку 1943 р. я отримав офіційне сповіщення від Полікарпа про зняття з мене титулу митрополита всієї Лівобережної України. Такий був кінець моєї боротьби за митрополита всієї України», – бідкався Булдовський радянським слідчим [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 89].

Невдовзі після остаточного зайняття Харкова Червоною армією митрополит Феофіл отримав листа від екзарха України митрополита Миколая (Ярушевича), котрий був членом Надзвичайної державної комісії зі встановлення і розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників та їх спільників. Владика просив повідомити про звірства, які чинили на Харківщині фашисти [Феодосій, 2004, с. 498]. В архівно-кримінальній справі Булдовського збережено датований 8 листопада 1943 р. лист-

відповідь «митрополита Харківського і Охтирського УПЦ» на адресу Ярушевича. З його тексту видно, що такий рапорт у комісію Булдовський надсилав уже не вперше [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 131].

Але митрополит Миколай був не єдиним представником патріархії, з яким у цей час листувався Булдовський. Одразу після обрання митрополита Сергія (Страгородського) Московським патріархом, він подав на адресу останнього рапорт із проханням прийняти у свою юрисдикцію. «Цей рапорт, – стверджував Феофіл, – означав мою відмову не лише від претензій на главенство в Українській Православній Церкві, але й від ідеї автокефалізму загалом. Я думав, що завдяки цьому зумію встояти і зберегти за собою хоча б Харківську єпархію» [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 91].

Під час слідства митрополит Феофіл неодноразово буде казати, що відповідь із Москви не прийшла. Однак 10 листопада він написав митрополиту Миколаю (Ярушевичу), що «вчора» отримав телеграму від патріарха з викликом у Москву. Готуючись до виїзду, Булдовський вирішив ще раз написати Ярушевичу, з яким уже були наведені зв'язки, сподіваючись, можливо, на його покровительство перед патріархом Сергієм: «Давно вже мною з міським духовенством було послано святішому Патріарху Сергію вітальну телеграму з обранням його у Патріархи і з проханням прийняти мою єпархію під своє окормлення. Я хотів же вслід надіслати й пояснювальні листи Його Блаженству і Вашому Високопреосвященству, але сталася деяка затримка. Тим не менше, я весь час скорбів душею і гірко каявся, згадуючи свої старі помилки. Я розумію: “Діяння 13”. Я не стану оправдуватися зараз, але скажу, що у цьому “діянні” багато

неправди, і Його Блаженство введений був в оману. Я ніколи не був ні шовіністом, ні автокефалістом. Я став на шлях Собору Київських Єпископів 1922 року винятково з бажання утримати рідний український народ від великого гріха, і в цьому, дяка Богу, встиг. Викладати всю справу на папері я не можу... І Ви, Владико, це розумієте... І ось я 78-річний старець, напівхворий, наважуюся їхати до Вас у Москву, щоб у ніг Його Блаженства скласти свої старі і нові помилки та випросити у нього прощення. Я не смів безпосередньо звертатися до Його Блаженства, і хотів просити Вас бути в даному випадку братським посередником. Але ось вчора неочікувано отримав від Святішого Патріарха телеграму, викликаючи мене у Патріархію. Приїду неодмінно, про що повідомляю телеграфом (на жаль, телеграми-блискавки не встигли сьогодні здати, вимагається від когось дозвіл – здадуть завтра)» [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 136].

Однак цей лист не потрапив митрополиту Миколаю, хоча й був зданий на пошту – він зберігається в архівно-кримінальній справі Булдовського, за яким радянськими спецслужбами, безумовно, вже велося стеження. Припускаємо, що саме це листування і спонукало НКДБ розпочати кримінальне провадження, поки патріархія не визнала повноважень Булдовського. Адже лише за два місяці перед цим Й. Сталін зустрівся з головними ієрархами РПЦ, дозволивши обрати патріарха і декларувавши нові взаємини між Церквою і державою в СРСР. Арешт діючого митрополита Харківської єпархії ставив би під сумнів щирість сталінської політики по відношенню до РПЦ, що було не на часі.

Рис. 1. Світлина митрополита Феофіла з кримінальної справи, арк. 6

Отже, 11 листопада 1943 року у 2-му Управлінні НКДБ УРСР було підписано постанову про арешт Булдовського (1). Митрополит Феофіл обвину-

вачувався у наступному: «В період тимчасової окупації України був організатором та керівником автокефальної церкви Харківської і Полтавської

областей, а з кінця 1942 р. очолив парафію автокефальної орієнтації всієї лівобережної України і проводив боротьбу за захоплення керівної ролі в УАПЦ, претендуючи на пост екзарха України. З першого дня окупації встановив близькі відносини з вищими німецькими колами німецької армії і керівниками гестапо. Останні були частими відвідувачами аудієнції Булдовського і були постійними учасниками часто влаштовуваних багато обставлених вечорів, на яких виступали із різними антирадянськими промовами, піднімали тост за Гітлера і т. д. Булдовський давав установки духовенству на проведення в церквах антирадянської націоналістичної і профашистської агітації, організацію урочистих богослужінь за перемогу німецької армії, здоров'я Гітлера, а також відправлення панахид за Симоном Петлюрою, Коновальцем та іншими націоналістами. Булдовський випустив ряд антирадянських, профашистських відозв до віруючих і духовенства України і закликав до боротьби проти Червоної Армії, а також писав статті аналогічного змісту в фашистську газету «Нова Україна»... Булдовський розсилав у церкви циркуляри про сприяння німецькій владі у мобілізації робітників в Німеччину, мобілізацію робітників на оборонні будівництва німців, систематично виступав з церковного амвону з різними антирадянськими профашистськими і націоналістичними проповідями» [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 1].

Вже 13 листопада 1943 р. митрополита Феофіла було арештовано. 27 листопада, після другого допиту, слідчий зміг підготувати постанову про пред'явлення йому звинувачення за статтями 54-1«а», 54-10 ч. 2 та 54-11 КК УРСР [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 107].

Після цього арештований допитувався 30 листопада, щодня з 2 по 7 грудня, а 10 грудня він викликався до слідчого тричі. Особливо тривалим був допит, що розпочався вранці 13 грудня, а завершився аж після півночі наступного дня. Протягом того ж 14 грудня митрополит Феофіл ще декілька разів викликався для допитів.

Перебуваючи під неймовірним стресом, архієрей втрачав останні сили. 5 січня 1944 р. лікар внутрішньої тюрми УНКДБ Харківської області підписав лікарняну довідку, в якій зазначив, що за останній час здоров'я Феофіла (Булдовського) різко погіршало: «Почали все частіше проявлятися ознаки серцевої слабкості, крім того з'явилися болі по ходу шлунково-кишкового тракту, супроводжувані розладом шлунка» [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 159]. Для уникнення небажаних наслідків і враховуючи, що Булдовський потребує сторонньої допомоги, було прийняте рішення про поміщення його у тюремну лікарню. На жаль, медична допомога, а тим більше тюремна, вже нічим не змогла допомогти немичному старцю, смерть якого було зафіксовано 23 січня 1944 р. о 9-й годині ранку. Її причиною вказано порок серця [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 160].

Мабуть, Булдовський уже не дізнався про те, що у грудні 1943 р. в «Журналі Московської Патріархії»

було надруковане розпорядження патріарха Сергія «про іменуючого себе «митрополитом» Феофіла Булдовського». «Булдовський весь цей час, майже 18 років, на очах в усіх священнодіє і, видаючи себе за архієрея, втручається в управління чужих єпархій, – йшлося в розпорядженні. – Отже, стягнення, накладене церковним судом на Булдовського, залишається у силі: Булдовський не має на собі архієрейського сану і відлучений від Церкви. «Усі дії Феофіла Булдовського по управлінню церковному і по поставленню єпископів та інших священних і церковних чинів, з дня його відступлення від Православної Церкви (12–25 грудня 1924 р.), оголошуються недійсними і не маючими ніякої сили в Церкві Христовій» (із вироку українських архієреїв). Цим вироком і слід у ставленні до Булдовського та до всіх, хто веде від нього свою хіротонію, керуватися всім бажаючим бути вірними Св. Православної Церкви. У цілях попередження всіх Православних синів Церкви це моє розпорядження і направляється у Харківську та інші єпархії, більше чи менше заражені вторгненням Булдовського» [Распоряжение..., 1943, с. 9]. Не можемо стверджувати, було це розпорядження заплановане патріархом Сергієм заздалегідь, чи ж стало оперативною відповіддю на арешт Булдовського, вчиненою з метою дистанціювання від репресованого за зв'язки з окупантами.

У 1997 р. архівно-кримінальна справа на митрополита Феофіла Булдовського була переглянута прокуратурою Харківської області в рамках Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні». Хоча Булдовський не вчинив нічого такого, чого не робили інші репресовані в той же час і згодом реабілітовані архієреї, в прокуратурі вирішили, що він обгрунтовано притягнений до відповідальності за статтею 54-1«а» КК УРСР як зрадник Батьківщини, який добровільно поступив на службу до окупантів і встановив зв'язок із гестапо, а тому реабілітації не підлягає [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 165–170]. Парадоксально, але близький до Харківського єпархіального управління протоієрей, котрий незадовго до смерті Булдовського був засуджений до десяти років ув'язнення, реабілітований ще у 1993 р. Між тим, співпраця останнього з гестапо була набагато виразнішою, а крім того він видав посланого до нього кур'єра НКВС та доносив на окремих осіб [ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67766, арк. 178]. Слід підкреслити й те, що Булдовський, через свою смерть під час слідства, взагалі засудженим не був, що теж наводить на певні юридичні висновки.

Висновки. Таким чином, священницька праця Феофіла Булдовського розпочалася ще в 1887 р., коли його було рукопокладено в ієрея Полтавської єпархії. Протягом своєї тривалої церковної служби отець Феофіл встиг заявити про себе не лише як активний священнослужитель, але й як український патріот, що сприяло стрімкій службовій кар'єрі священника під час революційних рухів 1917 р. З того часу Булдовський займав провідні посади в Полтавському єпархіальному управлінні, а на початку 1923 р. був рукопокладений у вікарного

Полтавської єпархії Лубенського єпископа. Попри свої яскраві проукраїнські погляди, єпископ Феофіл виступав проти руху УАПЦ, вважаючи його представників самосвятами. Бажання Булдовського добитися автокефалії Церкви в Україні канонічним шляхом штовхнуло його до дій, визнаних Московською патріархією якраз неканонічними й названих в історіографії «лубенським розколом». Протягом 1920-х – 1930-х рр. Булдовський зумів поширити свій вплив, крім Полтавщини, ще й на Харківську й Луганську області України, але до 1939 р. радянська влада ліквідувала всі легальні осередки «лубенців», тож Булдовський був змушений відійти від церковної діяльності й оселитися в Харкові як приватна особа. Одразу після німецької окупації Харкова Феофіл зайнявся відновленням на

Харківщині релігійного життя. Протягом часу гітлерівської окупації Східної України митрополит Феофіл (Булдовський) сподівався очолити автокефальний православний рух в Україні, але не добившись цього, був змушений формально підпорядкуватися митрополиту Полікарпу (Сікорському), від якого отримав титул «митрополита Лівобережної України». Після повернення радянської влади Булдовський чинив спроби налагодити зв'язки з Московською патріархією, але за контакти з окупаційною владою був арештований НКДБ у грудні 1943 р. й через півтори місяці помер у слідчій тюрмі Харкова. Митрополит Феофіл (Булдовський) досі лишається не реабілітованим, хоча це питання – дискусійне.

Список використаних джерел

- Багдасарова, Ж., Петрушко В., 2003. Булдовский, *Православная энциклопедия*, т. 6, с. 358–361.
 В окружном избирательном собрании, 1917, *Полтавские епархиальные ведомости*, 15 августа, с. 1302–1304.
 Власовський І., 1998. *Нарис історії Української Православної Церкви*, т. 4, ч 2, Київ: Либідь, 398 с.
 Волошин Ю., Пашенко В., 1998. Митрополит всієї Лівобережної України, *Археологічний літопис Лівобережної України*, ч. 1–2, с. 143–150.
 Галузевий державний архів СБУ, ф. 5, спр. 67766.
 Киридон А., 2017. Митрополит Феофіл (Булдовський): дискурс сучасної історіографії, *Уманська старовина*, випуск 4, с. 109–123.
 Общее собрание Полтавского Епархиального Св.-Макарьевского Братства, 1906, *Полтавские епархиальные ведомости*, 1 сентября, с. 1026–1032.
 О реорганизации редакционного дела «Полтавских епархиальных ведомостей», 1917, *Полтавские епархиальные ведомости*, 1 августа, с. 1248–1252.
 Пашенко В., 2004. Злети і падіння Феофіла Булдовського, *60-річчя визволення України від фашистських загарбників: внесок українського народу в перемогу над фашизмом у роки Другої світової війни*, Київ, с. 259–268.
 Разрядный список учеников Полтавской духовной семинарии, составленный после годичных испытаний в мае и июне 1886 года, 1886, *Полтавские епархиальные ведомости*, 15 июля, с. 461–477.
 Распоряжение патриарха Московского и всея Руси об именуемом себя «митрополитом» Феофиле Булдовском, 1943, *Журнал Московской Патриархии*, 15 декабря, с. 9.
 Собрания временного комитета по организации церковного союза, 1917, *Полтавские епархиальные ведомости*, 1 мая, с. 721–727.
Українська Автокефальна Православна Церква часів Другої світової війни. Митрополит Феофіл Булдовський, 2011. Упоряд. О. Резніченко, Харків: Фавор, 96 с.
 Феодосий (Процюк), митр., 2004. *Обособленческие движения в Православной Церкви на Украине*, Москва, 638 с.
 Шевченковский праздник, 1917, *Полтавские епархиальные ведомости*, 1 мая, с. 710–717.

References

- Barsadroba, Zh., & Petrushko, V., 2003. Buldovskij, *Pravoslavnaia entziklopedia* [Buldovsky, Orthodox Encyclopedia]. (vol. 6), p. 358–361. (in Russian).
 V okruzhnom izbiratel'nom sobranii [In the District Electoral Assembly], 1917, August 15, *Poltavskie yeparkhialniie vedomosti*, p. 1302–1304. (in Russian).
 Vlasovsky, I., 1998. *Narisi z istorii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tzerkvi* [Outline of the History of the Ukrainian Orthodox Church], Kyiv: Lybid, 398 p. (in Ukrainian).
 Voloshyn, Yu. & Pashchenko, V., 1998. My`tropol`y`t vsiyeyi Livoberezhnoyi Ukrayiny`, *Arxeologichny`j litopy`s Livoberezhnoyi Ukrayiny`* [The Metropolitan of the Whole Left – Bank Ukraine, Archeologichnii litopis livoberezhnoi Ukraini], part 1–2, p. 143–150. (in Ukrainian).
 Galuzevy`j derzhavny`j arxiv SBU [Departmental State Archive of Security Service of Ukraine]. F. 5. Case. 67766.
 Kyridion, A., 2017. My`tropol`y`t Feofil (Buldovs`ky`j): dy`skurs suchasnoyi istoriografiyi [Metropolitan Theophilus (Buldovsky): Modern Historiography Discourse], *Umanska starovina*, 2, p. 109–123. (in Ukrainian).
 O reorganizacii redakcionnogo dela «Poltavskih eparhial'nyh vedomostej» [General Assembly of Poltava Eparchy St. Macarius Fraternity], 1906, September 1, *Poltavskie yeparkhialniie vedomosti*, p. 1026–1032. (in Russian).
 About Reorganization of “Poltava Eparchial Journal” Publishing Department, 1917, August 1, *Poltavskie yeparkhialniie novosti*, p. 1248–1252. (in Russian).
 Pashchenko, V., 2004. Zlety` i padinnya Feofila Buldovs`kogo [Theophilus Buldovsky Ups and Downs]. *60-riichhia vizvolennia Ukraini vid fashistskikh zaharbnikov: vnesok ukrainskoho narodu v peremohu nad fashizmym u roki Druhoi svitivoi viini*, Kyiv, p. 259–268. (in Ukrainian).

Razrjadnyj spisok uchenikov Poltavskoj duhovnoj seminarii, sostavlenyj posle godichnyh ispytaniy v mae i ijune 1886 goda [Students Rating List of Poltava Theological Seminary, Composed after the Year Tests in May and June 1886], 1886, July 15, *Poltavskiiye yeparkhialniye novosti*, p. 461–477. (in Russian).

Rasporjzhenie patriarha Moskovskogo i vseja Rusi ob imenujushhem sebja «mitropolitom» Feofile Buldovskom [Patriarch of Moscow and All Russia Order about nominating himself “metropolitan” Theophilus Buldovsky], 1943, December 15, *Zhurnal Moscovskoi Patriarkhii*, p. 9. (in Russian).

Sobranija vremennogo komiteta po organizacii cerkovnogo sojuza, 1917, *Poltavskie eparhial'nye vedomosti* [Interim Committee Assembly on the Church Union organization], 1917, May 1, p. 721-727. (in Russian).

Reznichenko, O., Comp., 2011. *Ukrayins`ka Avtokefal`na Pravoslavna Cerkva chasiv Drugoyi svitovoyi vijny`. My`tropoly`t Feofil Buldovs`ky`j* [Ukrainian Autocephalous Orthodox Church during the Second World War. Metropolitan Theophilus Buldovsky], Kharkiv: Fafor, 96 p. (in Ukrainian).

Theodosius, (Protzuk), metr., 2004. *Obosoblencheskie dvizheniya v Pravoslavnoj Cerkvi na Ukraine* [Separate movements in the Orthodox Church in Ukraine], 638 p., Moscow (in Russian).

Shevchenkovskij prazdnik [Shevchenko Holiday], 1917, May 1, *Poltavskiiye yeparkhialniye vedomosti*, p. 710–717. (in Russian).

SUMMARY

THE METROPOLITAN THEOPHILUS (BULDOVSKY) CHURCH ACTIVITY (ON THE MATERIALS OF THE SECTORAL STATE ARCHIVE OF THE SECURITY SERVICE OF UKRAINE)

Archpriest Alexander Fedchuk

Candidate of Historical Science, Volyn Orthodox Theological Seminary, Scientific Division Vice-Rector, Lutsk

The article is devoted to the analysis of the life and activity of the Lubny schism organizer, Metropolitan Theophilus (Buldovsky) who started his sacerdotal service in 1886. The author shows that yet in 1917 Buldovsky became one of the leaders of the Ukrainian national movement among the Poltava Eparchy clergy. Having become an Archbishop, Theophilus didn't change his opinions, dreaming about Orthodox Church autocephaly in Ukraine. The investigation shows up the reasons of the Buldovsky's refusal from the support of the so-called Ukrainian Autocephalous Orthodox Church and his formation of on-site church organization, which he named «The Fraternal Union oh Ukrainian Autocephalous Orthodox Church Eparchies». On the bases of the very church leader preserved evidences in the criminal proceeding, it was researched the Lubny schism development, and also was showed the Moscow Patriarchate reaction to that group activity. It is paid attention to the reasons of the Archbishop's church work stopping at the end of 1930s, and is described his attempts to renew the church life during the German occupation of Ukraine. On the basis of the Metropolitan Theophilus's evidences, it is proved that during 1942-1943 he aimed to chair Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, considering himself to be the most worthy person for that, and had strained relationship with its Administrator, the Metropolitan Polykarp (Sikorsky), who conferred a title of the Left-Bank Ukraine Metropolitan upon Theophilus. Much attention is paid to the Archbishop's contacts with the occupational authorities. At the end, the Buldovsky's attempts to be adopted at the Kharkiv Cathedra after Soviet power returning to the East Ukraine, and to arrange the contacts with Moscow Patriarchate are revealed. His arrest circumstances by NKVD and death in prison during investigation are also clarified.

Keywords: Metropolitan Theophilus (Buldovsky), Metropolitan Polykarp (Sikorsky), Lubny schism, Poltava Eparchy, Kharkiv Eparchy, Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, Moscow Patriarchate.